

Uravnoreženi razvoj podeželja

Okolje, prebivalci, gospodarski programi

Razvojni koncept, ki temelji na zagotavljanju obnavljanja virov, od katerih je odvisen obstoj človeštva, je znan pod imenom uravnoreženi razvoj (sustainable development). Koncept ni nov, saj so na njem temeljila že gospodarstva prvih človeških družb, ki so delovala na podlagi harmonije med človekom (zadovoljevanjem njegovih potreb) in naravo (njenimi proizvodnimi zmogljivostmi). Z razvojem industrije je ohranjanje ravnotežja med naravo in človekom postajalo drugotnega pomena in je postopoma povsem izginilo iz razvojnih snovanj kot ena njegovih temeljnih sestavin. Do neke mere se je koncept uravnoreženega razvoja ohranjal le v kmetijstvu, toda agresivnost industrijskih proizvodov ga je tudi tu vse bolj izrinjala.

Dramatična ogroženost virov kot posledica takšnega razvoja na eni strani in vrsta znanstvenih spoznanj, ki opozarjajo na škodljive posledice zgolj v gospodarsko rast usmerjenega razvoja, na drugi strani so prispevale k oblikovanju oz. oživitvi koncepta uravnoreženega razvoja kot filozofski paradigmi človeštva na prehodu v 21. stoletje. Potreba po varovanju okolja postopoma prodira v vse človekove dejavnosti in postaja ena njihovih bistvenih določevalcev, odnos do okolja oz. zagotavljanje njegovega varovanja pa merilo naprednosti konkretne družbe/države (Kirn, 1991: 1418; Kirn, 1992: 511). Zato ni naključje, da varovanje okolja danes postavljajo kot prednostno nalogo tako najbolj razvite kot manj razvite države. Zlasti za slednje pa se zdi utemeljena bojazen, da bo poplava besed o okolju in njegovem varovanju zameglila, v marsikaterem primeru pa celo nadomestila akcije, ki bi bile dejansko usmerjene v varovanje okolja in odpravljanje posledic njegove degradiranosti in ogroženosti. Res je sicer, da je treba državljanem, predvsem pa ljudem v različnih organih odločanja na vseh ravneh, neprestano osveščati o zadevah okolja, za kar so potrebne besede, celo veliko besed, posredovanih v neformalnih in formalnih stikih, v sredstvih javnega obveščanja kot tudi v posameznih, morda celo posebnih izobraževalnih programih. Res pa je tudi to, da zgolj besede okolja ne bodo obvarovale. Slediti jim mora konkretno ukrepanje, ki ne pomeni le oblikovanja ustreznih zakonov in vzpostavitve organov nadzora nad njihovim izvajanjem, temveč zadeva predvsem vse konkretne posege v okolje – od posegov na državni ravni do posegov na lokalni ravni in na ravni posameznih gospodinjstev oz. posameznikov.

V tem spisu skušam:

– opozoriti na nekatere procese, ki so botrovali oz. povzročili spremembe na podeželju;

* Dr. Ana Barbič, profesorica na Biotehniški fakulteti v Ljubljani.

¹ Izraz »uravnoreženi« uporabljam kot prevod angleške besede »sustainable«, pri čemer se opiram na več avtorjev (Bricelj, 1992; Kolar, Planinšec, 1991; Nekrep, 1991). Čeprav je bilo doslej pri nekaterih avtorjih zaslediti tudi drugačne prevode sintagme »sustainable development« (A. Kirn uporablja izraz »trajen, obstojen razvoj« (1991); A. Barbič je izraz prevajala kot »(samo)obnovljiv razvoj« (1991), I. Marušič se opredeljuje za trajen/zdržen razvoj (1992)), se zdi izraz »uravnoreženi razvoj« dodatno utemeljen z dejstvom, da gre za potrebo po nenehnem usklajevanju med človeškimi potrebami in zmogljivostmi narave, da tem potrebam streže, ne da bi bil ogrožen njen obstoj.

- predstaviti ravni in akcije, usmerjene v varovanje okolja;
- prikazati podeželska območja kot socioekonomske sisteme;
- opredeliti ekološko zavest in ekološko ravnanje kot strategijo uravnotežene- ga razvoja ter utemeljiti »dialog« med prebivalci določenega območja in njihovim neposrednim okoljem kot njeno temeljno načelo.

Procesi spreminjanja podeželja

Podeželje, tudi slovensko, že dolgo ni več prostor, na katerem živijo (pred- vsem) kmetje, in kmetijstvo ne več edina, v mnogih območjih niti ne več prevladu- joča gospodarska dejavnost. Spreminjanje socioekonomske strukture podeželskih skupnosti je posledica vrste dejavnikov, med katerimi je treba poudariti vsaj naslednje:

Nekmetijski viri dohodkov kmečkih gospodinjstev so predvsem ali najprej posledica gospodarske nuje v primerih, ko kmetija ne more dostojno preživljati vseh članov kmečkega gospodinjstva. Dodatna spodbuda za to, da se kmečko gospodinjstvo ali njegovi posamezni člani začnejo ukvarjati (tudi) z nekmetijskimi dejavnostmi, pa so njihovi interesi, znanje in usposobljenost za nekmetijske pokli- ce (Barbič, 1991:127–142). V zadnjem času so prav nekmetijski viri dohodkov kmečkih gospodinjstev ena od oblik njihovega prilagajanja spremenjeni kmetijski politiki EGS. Ta v svojih najnovejših predlogih kmetijske politike govori pred- vsem o prilagajanju kmetijstva splošnim gospodarskim in političnim trendom in vse manj o vzdrževanju obstoječega stanja. V tej politiki ni več nikakršne namere subvencionirati dohodke družinskih kmetij (Gasson, 1991:2) v državah članicah. Kmetijstvo se bo v teh državah nujno moralo postaviti na lastne noge, čeprav ni pričakovati, da bodo državne podpore tej gospodarski panogi povsem ukinjene. Pač pa se bodo skoraj zanesljivo spremenila merila za njihovo pridobivanje, med katerimi bodo med najpomembnejšimi tista, ki bodo zagotavljala izboljšanje in varovanje človekovega okolja. To pa pomeni, da je pričakovati globoke spremem- be v tehnologijah pridelovanja živeža. Te se nakazujejo predvsem v pridelovanju organskega živeža in v novih biotehnologijah, ki omogočajo pridelovanje na pod- lagi tkivnih kultur (Busch, Bonanno, Lacy, 1989:118–130).

Demografskemu in socialnemu prestrukturiranju podeželskega prebivalstva poleg prehajanja dela kmečkega prebivalstva v nekmetijski dejavnosti in s tem v druge družbene sloje (kmetje delavci, delavci, uslužbenci) botrujeta vsaj še dva procesa; prvi zadeva *porast storitvenih dejavnosti na podeželju* in s tem tudi odpira- nje novih delovnih mest (Lewis, Mcdermott and Sherwood, 1991:313); drugi pa *urbano-ruralne migracije*, ki postopoma – v nekaterih državah bolj v drugih manj intenzivno, izpodrivajo dolgotrajni ruralni eksodus, spodbujan z industrijskim raz- vojem. Danes podeželje, zlasti v razvitem svetu, pridobiva pomen ne le zaradi omenjenih urbano-ruralnih migracij, temveč tudi zaradi razvoja spremljajočih dejavnikov, kot so razvito komunikacijsko omrežje in pogoste prometne zveze (Berlan-Darque, Collomb, 1991:253). Po neprekinjenem zmanjševanju podežel- skega prebivalstva se je to posebej naglo povečevalo v 70-ih ter v začetku 80-ih let, v nekaterih državah/območjih celo hitreje kot v največjih urbanih središčih.

To »protiurbanizacijsko gibanje« je prvič po 150 letih povzročilo rast prebival- stva celo v mnogih odmaknjenih podeželskih območjih (Serow, 1991:270). Seveda pa to ne velja za vse države, predvsem ne za manj razvite države oz. države, v katerih se razvoj še vedno pojmuje predvsem kot razvoj industrije in mest,

oziroma države, ki slabo skrbijo za razvoj podeželskih območij in s tem spodbujajo emigracije s podeželja v mesta. Primerjava populacijskih gibanj v Sloveniji s populacijskimi gibanji v sosednji Hrvaški kaže, da se je v Sloveniji smer migracij s podeželja v mesta tako rekoč že ustalila, to pa nikakor še ne velja za Hrvaško. Zanj namreč Oliviera-Roca (1991:45) ugotavlja širitev depopulacijskega prostora ob močni koncentraciji prebivalstva v največjih urbanih središčih in njihovih gravitacijskih območjih kot eno od glavnih značilnosti regionalnih razvojnih neenakosti. Dodatno k temu pa vojna v tej državi nasilno spreminja naravo in intenzivnost družbenih sprememb v prostoru. Poleg uničenih materialnih, proizvodnih in kulturnih dobrin so ena najbolj očitnih posledic vojne neposredne človeške izgube in prisilne emigracije z vojnih na druga območja Hrvaške in v tujino.

Po podatkih za Slovenijo (razpredelnica 1) se je večanje deleža mestnega prebivalstva v preteklem desetletju (1981–1991) skorajda umirilo, temu ustrezno pa se je umirilo tudi upadanje deleža prebivalstva, ki živi v podeželskih naseljih.

Razpredelnica 1: Število prebivalcev v mestnih¹ in podeželskih naseljih

	1971		1981		1991 ²	
		%		%		%
Slovenija	1,725.088	100	1,909.112	100	1,974.839	100
mestna naselja	667.176	39	925.532	48	1,000.467	51
podeželska naselja	1,057.912	61	983.580	52	974.372	49

¹ Upoštevana so mestna naselja, kot jih je opredelil Zavod R Slovenije za statistiko.

² Upoštevani so samo predhodni podatki popisa prebivalstva l. 1991.

Pričakovati je, da se bo v devetdesetih letih trend migracij postopoma preusmeril v podeželska naselja, zlasti še zaradi pozornosti, ki jo Slovenija namenja razvoju podeželskih skupnosti.

Več avtorjev (Oliviera-Roca, 1991; Serow, 1991) opozarja na nezanesljivost napovedovanja prihodnosti migracijskih gibanj. Za takšno stališče nedvomno obstaja vrsta razlogov, kot so: Evropska skupnost po 1992. letu, ki bo verjetno spodbudila migracije med državami članicami; vojna na območju nekdanje Jugoslavije, katere posledice so in bodo verjetno tudi v prihodnje množice beguncev znotraj držav, ki so v vojni, kot tudi njihov beg v druge evropske države; politične, predvsem pa gospodarske spremembe v nekdanjih socialističnih državah (Barbič, 1992), ki bodo zelo verjetno vplivale na urbano-ruralne migracije bodisi v smislu spodbujanja v eno od obeh možnih smeri bodisi v smislu njihovega oviranja zaradi gospodarske nestabilnosti posameznih držav, kar bo vzdrževalo, morda celo stopnjevalo navezanost kmetov na zemljišča, ki jih imajo v lasti, čeprav njim in njihovim družinam ne bodo mogla zagotavljati ustrezne socialne varnosti.

Čeprav se je v 80-ih intenzivnost urbano-ruralnih migracij zmanjšala (OECD, 1990–11), pa je podeželje danes pomembna politična in tehnična tema v industrijsko razvitih državah (Berlan-Darque, Collomb, 1991:153). Socialno-demografska raznovrstnost podeželskega prebivalstva prispeva k širjenju kulturnih in gospodarskih obzorij čez meje skupnosti, in kateri živijo, in prebivalce spodbuja v zahtevah po takšni upravno-politični organiziranosti, ki jim bo zagotavljala pravico do političnega odločanja o zadevah lokalne skupnosti. Lokalni interesi se pogosto bistveno razlikujejo od globalnih, kar se kaže v konfliktnosti med prostorskimi potrebami

širše družbe ter potrebami/željami lokalnih prebivalcev. Odnos med obema poloma je po Kayserju (1991:26) nedvomno celovit in dinamičen. Na eni strani se potrebe po prostoru v industrijskih družbah večajo kot posledica razvoja komunikacij in transporta. Prostor okoli mest in celo širše omogoča širitve podjetij. Po drugi strani pa prebivalci podeželja, posebej še kmetje, ta prostor nadzorujejo in uporabljajo. Zdi se, da jim prav to daje možnosti, da svoj nadzor uporabijo kot izhodišče za pogajanja o vključitvi v širšo družbo.

Tehnična tema, če si izposodim izraz M. Berlan-Darque in Collomba (1991:25), pa zadeva po eni strani raznovrstnost podeželskih gospodarstev, po drugi strani pa usklajenost vseh gospodarskih dejavnosti s konceptom uravnovežnega razvoja. Ta terja preusmeritev od pojmovanja podeželja kot kmetijske krajine k njegovi večfunkcionalnosti, ki je v razvitih državah vsebinsko določena vsaj s štirimi funkcijami. Te so:

- uravnovežena kmetijska proizvodnja, to je proizvodnja, za katero je značilna ekološka uravnoveženost, večja raznovrstnost kmetijskih kultur in kolobar, pozna košnja, manj rudninskih gnojil, pridelava brez gnojnice in brez kemičnega zatiranja plevla;

- varovanje in razvoj naravnih dobrin (kot so gozd, ribniki in majhna redka/izjemna naravna območja) na kmetiji in zunaj nje;

- manjše naprave za skupne rekreacijske dejavnosti na podeželskih območjih (kot so naprave za sprostitve, kampi);

- spodbujena lokalna in regionalna samozadostnost podeželskega območja v smislu zagotavljanja delovnih moči, možnosti za skladiščenje ipd. (Volker, 1992:147).

Uresničevanje naštetih in/ali drugih funkcij podeželja pa ni več le tehnična, temveč je tudi politična tema, kar dokazujeta prepletенost in soodvisnost obeh.

Ravni in dejanja, usmerjena v varovanje okolja

Vse večja osveščenost o pomenu prostora in naravnih dobrin za človekov obstoj, ki temelji na strokovnih spoznanjih o njihovi ogroženosti in že spoznani ter ovrednoteni degradiranosti, je spodbudila vrsto v varovanje okolja usmerjenih dejanj.

Na *globalni ravni* smo priča dogovarjanju o minimalni skupni naravovarstveni politiki, ki naj bi jo spoštovale vse podpisnice sprejetih dogovorov. Kako težko je takšen sporazum doseči, še težje pa uresničevati, je pokazala Konferenca Združenih narodov o okolju in razvoju (UNCED) v Riu de Janeiru (3.–14. 6. 1992). Sto dvajset šefov držav in vlad je sicer »izrazilo zaskrbljenost nad dosedanjim vzorcem razvoja, ki je že povzročil globalne ekološke spremembe«. Res so s podpisi dveh konvencij: Konvencije o podnebni spremembi in Konvencije o biološki raznovrstnosti opredelili potrebo po inventarizaciji emisij plinov in zagotavljanju reprodukcijske sposobnosti virov (kmetijskih zemljišč, gozdov, oceanov), vendar je ostalo več kot očitno, da je celotna riodejaneirska deklaracija neobvezen dokument. Odločitev, koliko bo spoštovan, ostaja zadeva posameznih držav, ki z ustrezno zakonodajo vzpostavijo mehanizme varovanja okolja (Bricelj, 1992).

Zdi se, da za varstvo okolja več kot mednarodna skupnost držav lahko storijo mednarodne nevladne organizacije in društva. Med takšne nedvomno sodi ECO-VAST: Evropski svet za vas in majhno mesto (European Council for the Village and Small Town), ki je bil ustanovljen 1984. leta z namenom spodbuditi dobrobit

(wellbeing) podeželskih skupnosti in varovanje njihove dediščine v vsej Evropi. Dvesto sedemdeset članov iz 22 evropskih držav sicer ni veliko – pri tem ne upoštevam članstva 76 različnih organizacij in društev, ki so se vključila v ECO-VAST, vendar se organizacija kljub temu lahko ponaša z zavidljivimi rezultati in uresničljivimi načrti. Aktivno je sodelovalo v Evropski akciji za podeželje (The European Countryside Campaign) 1987–1988. V njenem okviru deluje skupina za ruralno arhitekturo; bila je soorganizator dveh konferenc v 1990. letu, in sicer konference o razvoju podeželja in o podeželskem turizmu. S programom *Telecottages International* zasleduje cilj spodbuditi ustanavljanje podjetij na evropskem podeželju na temelju modernih informacijskih tehnologij; trenutno pa oblikuje načrt za ustanovitev »hiše ruralne Evrope« v Hoxterju v Severnem Porenju-Vestfaliji (North Rhine-Westfalia).

Strategija za podeželsko Evropo, ki jo je pripravila ta mednarodna organizacija, pa je vredna pozornosti vsakogar, ki se politično, strokovno ali ljubiteljsko ukvarja z razvijanjem podeželja in varovanjem njegove dediščine. Program politik in akcij pokriva revitalizacijo podeželskih gospodarstev, gozdarstvo, proizvodnjo, obrt in servisno (storitveno) industrijo, podeželski turizem, stanovanja na podeželju, storitvene dejavnosti, socialno in kulturno vitalnost ter varovanje naravne in kulturne dediščine. Kot izhodišče konkretnih politik in akcij za ECOVAST poudarja naslednja tri temeljna načela (*A Strategy . . .*, 1991:3):

– *Ljudje in prostor* so enakega pomena. Predstavljajo okolje in dediščino. Doseči je treba ravnotežje in medsebojno podporo obeh. Zavzemati se je treba za kakovost podeželskega življenja, ki je hkrati sodobno in uravnoteženo.

– *Celostni pristop*. Sektorske politike so v mnogih podeželskih območjih povzročile veliko škode ali vsaj ozka razmišljanja »od zgoraj navzdol«, ki niso upoštevala drugih vidikov ne drobnih razlik med posameznimi območji. Treba jih je na vseh geografskih ravneh nadomestiti s programi učinkovite povezave med različnimi vladnimi področji kot tudi med vlado in lokalnimi prebivalci.

Posvetovati se je treba s prebivalci ter jih vključiti v oblikovanje politike in v akcije. Lokalni prebivalci imajo namreč v mnogih primerih boljši občutek kot vlada za to, kaj je primerno in uravnoteženo na njihovem območju. Celo več, vsaka sprememba v okolju vpliva na njihovo lastno prihodnost. Zato je v vsaki konkretni akciji treba izhajati iz pogledov in želja, virov in energij prebivalcev in določenega območja. Poseben izziv pa je povezati poglede prebivalcev in razpoložljive vire z vladnimi pogledi na vseh ravneh.

Na državni ravni so možnosti ukrepanja pri varstvu okolja nedvomno večje kot na globalni ravni. Vsaka država namreč lahko samostojno sprejme ustrezno zakonodajo in nadzoruje njeno uresničevanje. Na prvi pogled povsem preprosta zadeva, v praksi pa izredno zapleten postopek, v katerem je treba uskladiti interese različnih področij za uresničevanje skupnega cilja, to je zagotavljanje uravnoteženega razvoja. Medtem ko je na normativni ravni takšno usklajevanje razmeroma enostavno doseči, pa se zaplete že pri operacionalizaciji zakonskih predpisov, to je v postopku planiranja oziroma izdelave planskih dokumentov kot podlage za konkretno ravnanje v prostoru. Na podeželju gre tako za planiranje rabe zemljišč, podeželskih naselij in njihove okolice, planiranje javne infrastrukture in za gospodarsko planiranje. Poleg potrebe po horizontalni usklajitvi področnih planskih dokumentov pa je pri planiranju podeželja nujno treba vzpostaviti tudi vertikalne povezave od lokalnega območja do državne ravni, saj so »podeželske aktivnosti sestavni, integralni del družbe in njenega gospodarstva« (Prosen, 1992:59). Zakaj je treba pomen horizontalnega in vertikalnega povezovanja v planiranju podeželja

posebej poudariti, ko pa gre za tako rekoč samoumevne postopke? Glavni razlog za to je v še vedno prisotni inferiornosti podeželja, tako njegovih gospodarskih kot človeških zmogljivosti. Po Kayserju (1991:262, 263) gre za tri sestavine, ki so botrovale stoletni zapostavljenosti podeželja. Gledano z ekonomskega vidika ima kmetijstvo kljub izrednemu povečanju storilnosti še vedno nizko ceno in se po krajšem obdobju vzpona (prosperity) spet vrača v svojo zgodovinsko pogojeno krizo. S človeškega vidika razpršenost populacije in s tem delovnih moči, procesi depopulacije, stanje prebivalstva in pomanjkanje menedžerjev prispevajo k šibkosti (weakness) podeželskih območij. Z geografskega vidika pa že narava teh območij in njihova infrastrukturna opremljenost nista primerni za razvoj sodobnih dejavnosti. Kljub takšnim ugotovitvam pa Kayser (1991:263, 264) sam priznava, da podeželje doživlja renesanso (Managing the Rural Renaissance, 1986) predvsem po zaslugi spremenjenih državnih politik do podeželja ter vse bolj izrazite decentralizacije političnega odločanja, ki zagotavlja vpliv lokalne samouprave na razvoj konkretne podeželske skupnosti.

Politicizacija podeželja je sicer res predvsem posledica političnih bojov, natančneje bojov političnih strank za pridobivanje volivcev, res pa je tudi to, da se o razvojnih programih odloča predvsem na *lokalni ravni* ob enakovrednem partnerstvu prebivalcev in formalnih/institucionalnih subjektov odločanja. Slednji predstavljajo upravne sisteme na lokalni ravni, ki so organizirani bodisi po teritorialnem bodisi po funkcionalnem načelu. Medtem ko je v prvem primeru vloga upravnih organov predvsem izvajanje oblasti v smeri od zgoraj navzdol, pa je v drugem primeru njihova naloga predvsem zadovoljevanje potreb prebivalcev po javnih dobrinah in javnih storitvah (Trpin, 1989: 336, 337) ter zagotavljanje gospodarskega razvoja lokalne skupnosti samostojno in v povezavi s sosednjimi skupinami, regijo, državo kot tudi v mednarodnem povezovanju.

Podeželske skupnosti imajo v oblikovanju programov gospodarskega razvoja dve možnosti. Prva je slediti paradigmi urbanega industrijskega razvoja, o katerem imajo prebivalci podeželja po Mayerju in Burayidiju (1991:13, 14) zmotno predstavo, češ da bi z industrializacijo pridobili. Avtorja dokazujeta, da industrijski razvoj niti približno ne prinaša koristi tolikemu deležu ljudi, kot ti pričakujejo, predvsem pa ne ženskam, starejšim in prebivalcem iz nižjih poklicnih skupin. Druga možna smer gospodarskega razvoja pa so različni gospodarski programi, ki temeljijo na lokalnih virih in/ali so usmerjeni v zadovoljevanje predvsem lokalnih potreb. Brown in Deaver (1987:10, nav. po: Meyer&Burayidi, 1991:14, 15) sicer opozarjata, da lokalna prizadevanja ne bodo zagotovila (gospodarske) rasti vsake lokalne skupnosti. Pomanjkljivost vseh bo, da ne bodo mogli zagotoviti delovnih mest vsem, ki v podeželskih skupnostih živijo. Vendar, nadaljujeta avtorja, da bi zadržali več dolarjev v lokalni skupnosti, je treba podeželskim potrošnikom ponuditi več dobrin in storitev, ki so proizvedene v skupnosti. Ustanavljanje novih podjetij odkriva občutne zmogljivosti za izboljšanje rezultatov mnogih podeželskih gospodarstev in odpira možnosti za nova delovna mesta. Podeželska podjetja lahko zmanjšajo stroške, ki nastajajo zaradi odmaknjenosti, tako da proizvajajo specialne dobrine in storitve, ki zapolnjujejo tržne niše. Takšni gospodarski razvojni programi, ki so usmerjeni v lokalno opredeljene cilje, so tudi bolj usklajeni s podeželskimi vrednotami stabilnosti, samozadostnosti in uravnoteženosti kot pa programi netvegane rasti.

Strategija gospodarskega razvoja naj bi opredelila, kaj želi lokalna skupnost doseči, kako in kdaj. Gospodarski cilj, o katerem se najbolj pogosto razpravlja, pa je: kako v čim krajšem času zagotoviti več delovnih mest in povečati davčno

osnovo. Vendar je gospodarski razvoj dolgoročen proces spreminjanja, v katerem delujejo mnogi dejavniki. Nekatere med njimi je moč lokalno nadzirati, drugi pa so zunanjsi izvori. In prav napetost med vrednotama samozadostnosti in lokalnega nadzora ter realne odvisnosti od zunanjih trgov in virov po Danielsu (1991:4) opredeljujejo boj za gospodarski razvoj na podeželju v Ameriki.

Američani o razvoju podeželja očitno razmišljajo podobno kot Evropejci in z njimi vred tudi Slovenci – z bistveno razliko, da si ne delajo iluzij o tem, da je gospodarska rast končni cilj tako vsake države kot posameznih urbanih ali podeželskih skupnosti v njenem okviru. Zato svojih gospodarskih razvojnih snovanj ne skrivajo za paradigmami, kot so eko-socialna, socialno-ekonomska ali kakršna koli že, le da ni odkrito gospodarski razvoj, temveč za podeželske skupnosti iščejo rešitve v gospodarski rasti, v čim večjem možnem upoštevanju potreb/želja prebivalcev ter v razpoložljivih lokalnih virih, pri čemer naj bi prebivalci opredelili tudi želeno stopnjo gospodarske rasti, ki ob upoštevanju vrednote podeželskega prebivalstva nikakor ni nujno tolikšna, kot si jo zastavljajo urbane skupnosti ali država kot celota. Kljub temu pa se zdi še vedno preveč poenostavljena Meyerjeva in Burayidijeva ugotovitev (1991:10), po kateri izboljšanje gospodarskega položaja podeželskih prebivalcev ne pomeni nujno, da ti žrtvujejo svoje vrednote in življenjski slog na oltar urbano opredeljene »gospodarske rasti«.

Lahko reči, težje storiti. Podeželske skupnosti namreč niso izolirani otoki, zato njihovi prebivalci neprestano primerjajo svoje življenje z življenjem ljudi v urbanih skupnostih in se niso pripravljene odreči dosežkom industrijskega razvoja v korist globalne družbe in na škodo lastne življenjske ravni. Zato so pogosto prav prebivalci skupnosti tisti, ki terjajo gospodarske programe, ki bodo čim prej zagotovili potrebna delovna mesta ter posameznikom in skupnosti zagotavljali čim večji dohodek. V takšnih primerih je konflikt med interesi globalne družbe, če ta zagovarja usklajen razvoj, in lokalnimi interesi neizogiben. Pridružuje pa se mu lahko še vrsta lokalnih konfliktov, saj imajo prebivalci različnega socialnobivalnega porekla, delavci različnih poklicev in prebivalci različnih virov dohodkov kaj lahko ne le različne interese, temveč tudi različen odnos do okolja ter razpoložljivih virov. Celo posameznik ima v različnih vlogah lahko različne interese. Kmet na primer kot pridelovalec živeža ne nasprotuje uporabi rudninskih gnojil in sredstev za varstvo rastlin/živali pred boleznimi in škodljivci, ker si z njihovo uporabo zagotavlja večji dobiček. Pri tem kaj lahko spregleda, da konvencionalna pridelava ne ogroža le okolja, temveč tudi njega samega, saj niso redki primeri zastrupitev s kemičnimi sredstvi (Nielson, 1990; Solecki, 1992). Isti kmet pa se bo kot podeželski prebivalec zavzemal za čisto okolje in zdrave življenjske razmere ter odklanjal ekološko oporečno industrijo v svoji lokalni skupnosti.

Podeželska območja kot socioekonomski sistemi

Posamezne stroke in posamezne razvojne politike praviloma obravnavajo podeželje zgolj s svojega vidika, pri čemer niso izpostavljene le nevarnosti enostranskega pristopa, ki se kaže v zanemarjanju/neupoštevanju drugih strok in politik, temveč tudi nevarnosti, da z razvijanjem enega področja (infrastruktura, kmetijstvo, industrija, turizem) lahko povzročijo škodo drugim področjem kot tudi celotni podeželski skupnosti. Da se to ne bi dogajalo, je treba podeželsko skupnost/območje obravnavati kot enoten socioekonomski sistem (slika 1), znotraj katerega obstajajo določeni naravni, gospodarski in človeški podsistemi, ki so med

seboj prepleteni in soodvisni, v medsebojni interakciji pa določajo omejitve in možnosti razvoja vsakega posameznega podsistema posebej in podeželske skupnosti kot celote.

Slika 1: Podeželsko območje kot socioekonomski sistem (Kayser, 1991:263)

Obujanje interesa za podeželje, ki v Evropi traja že vse od začetka 50. let (Kayser, 1991:262), je spodbudilo strokovnjake različnih področij (geografe, ekonomiste, sociologe, urbaniste, arhitekta, etnologe), da so svoje monodisciplinarnе pristope v vse večji meri povezovali s pristopi drugih strok in tako vsak s svojega vidika prispevali k oblikovanju celostnega pristopa k proučevanju podeželskih skupnosti. Vendar tudi ta kljub teoretski enakovrednosti njegovih temeljnih sestavin (prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti (Barbič, 1991:19), predpostavlja njihovo dejansko hierarhično razvrščenost, v kateri pripada prostoru prvo mesto. Seveda pa to v nobenem primeru ne pomeni, da je prostor neobčutljiv za družbena dogajanja, saj se, kot pravi J. Dekleva (Svigelj, 1992:13), vsak družbeni problem nekako preslika vanj, posebej še njegova gospodarska rača (Gabrijelčič, 1991:63).

Ekološka zavest in ekološko ravnanje kot strategija uravnoteženega razvoja

Kot že rečeno, uravnoteženi ali sonaravni razvoj ne sme biti le cilj neke države oziroma svetovne skupnosti, temveč mora biti hkrati cilj vsake lokalne skupnosti in vsakega posameznika, ki v njej živi. Na državni ravni se sicer določajo glavne smernice ekološke politike, vendar se njihovo (ne)udejanjanje dogaja na lokalnih ravneh. Seveda pa je uresničevanje zastavljenih ekoloških ciljev moč pričakovati samo, če so norme (zakoni, predpisi, navodila) uresničljive, to je, da poleg strokovnih spoznanj upoštevajo tudi zmožnosti konkretnega okolja, ki so mu namenjene. Pri tem ne gre za to, da dolgoročne cilje uravnoteženega razvoja zasleduje preko stopenjskih/delnih ciljev. Ti niso samo lažje in hitreje uresničljivi, temveč

uresničen delni cilj deluje med prebivalci/akterji kot motivacija za oblikovanje višjih oz. zahtevnejših ciljev ter tudi kot spodbuda za njihovo uresničevanje.

Ker se gospodarski rasti ni moč odpovedati, je treba zagotoviti v varovanje okolja naravnane gospodarske programe, za katere se odločijo prebivalci določene (podeželske) skupnosti na podlagi znanj in osveščenosti o nujnosti varovanja virov in ohranjanje kakovostnega okolja.

Pri odkrivanju ekološke osveščenosti in ekološkega ravnanja prebivalcev konkretne družbene skupnosti gre sociologiji izredno pomembna vloga. Kmetje in drugi podeželski prebivalci, ki so gospodarsko odvisni od naravnih virov, s temi viri ravnajo bodisi gospodarno, to je, zagotavljajo njihovo obnavljanje ter vzdržujejo ali celo izboljšujejo njihovo kakovost, bodisi uničevalno, če jih pri rabi/izkoriščanju teh virov vodi le želja po čim večjem in čim hitrejšem dobičku. Poznavanje ekološke osveščenosti in ekološkega ravnanja prebivalcev konkretne skupnosti je bistvenega pomena za uveljavljanje ekoloških naravnih gospodarskih programov in še posebej za oblikovanje strategij njihovega uresničevanja.

Podatki ustreznih empiričnih raziskav odkrijejo stanje ekološke obveščenosti, osveščenosti in ekološkega ravnanja. Ta spoznanja je možno uporabiti tudi za osveščanje prebivalcev, če so jim sporočena v primerni obliki in po ustreznih poteh. Nesporno pa je možno oblikovati za prebivalstvo sprejemljive in uresničljive ter v varstvo okolja naravnane predloge razvojnih programov, ki so hkrati medsektorsko usklajeni samo na podlagi poznavanja ekološke osveščenosti in ekološkega ravnanja prebivalcev. Kot primer navajam nekaj področij in vprašanj, na katera lahko opozori ustrezna empirična raziskava:

a) Ekološka osveščenost. Kaj ljudje razumejo pod varstvom okolja? Kako pomembne se jim zdijo njegove posamezne sestavine? Ali so opazili kakšne ekološko pogojene spremembe v neposredni okolici (kakovost pitne vode, onesnaženost zraka, pojav/izginotje živalskih in rastlinskih vrst)? Kaj bi bilo po mnenju prebivalcev v njihovi okolici treba posebej varovati? Kaj bi lahko vsak posameznik oz. njegova družina storila za varovanje okolja?

b) Ekološko ravnanje posameznikove družine/gospodinjstva in kmečkega gospodarstva. Napeljanost odtokov iz stranišča/hleva. Ravnanje z gospodinjskimi/gospodarskimi odpadki. Uporaba okolju škodljivih kmečkih sredstev v gospodinjstvu in kmetijski pridelavi.

c) Percepcija upravnih organov in ustanov, odgovornih za varovanje okolja. Kateri upravni organi in ustanove so/bi morali biti najbolj odgovorni za varovanje okolja? Kako uspešno to svojo nalogo opravljajo?

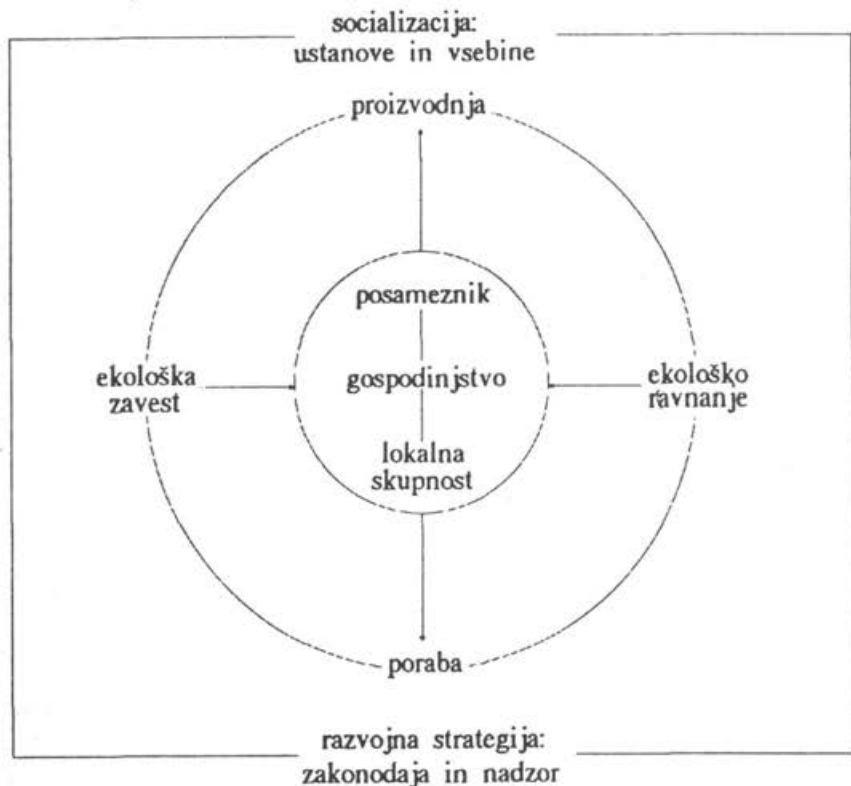
d) Percepcija lastnega (dejanskega in možnega) prispevka k varovanju okolja in pripravljenosti posameznika, da se v korist varovanja okolja odpove nekaterim dobrinam in storitvam oziroma jih nadomesti s takimi, ki okolju niso škodljive.

Ko govorim o ekološki zavesti in o ekološkem ravnanju, imam v mislih tako posameznika in njegovo gospodinjstvo kot lokalno skupnost, v kateri živi. Hkrati pa na vse tri subjekte v odnosu do konkretnih gospodarskih dejavnosti gledam kot na proizvajalce in kot na porabnike, saj posameznik oz. njegovo gospodinjstvo ravna okolju prijazno ali pa tako, da ga ogroža bodisi v vlogi proizvajalca, to je s konkretno gospodarsko dejavnostjo, s katero se ukvarja, bodisi v vlogi porabnika ekološko oporečnih ali z okoljem neusklajenih izdelkov in storitev. Hkrati pa gospodinjstvo oz. njegovi posamezni člani s svojim konkretnim ravnanjem predvsem z gospodinjskimi odpadki lahko onesnažuje okolje oz. ga ogroža (slika 2).

Z okoljem usklajen razvoj lahko učinkovito zagotavljajo le družbe, v katerih ekološke vrednote in ekološko ravnanje sprejemajo vsi njihovi člani ne glede na

to, s kakšnimi gospodarskimi dejavnostmi se ukvarjajo in v kakšni skupnosti (mestni, podeželski) živijo. Torej odgovornosti za varovanje okolja ni moč naprtiti le podeželskim prebivalcem, temveč so zanj v enaki meri odgovorni tudi prebivalci mest, čeprav se oboji lahko razlikujejo po stopnji ekološke osveščenosti in intenzivnosti/doslednosti v ekološkem ravnanju. Podmeno, da so podeželski prebivalci, posebej še kmetje, ki so v neposrednejšem stiku z naravo kot prebivalci mest, tudi bolj ekološko osveščeni, je seveda treba empirično preveriti, posebej še z vidika tega, da je ekološka osveščenost odvisna od socializacije posameznika oz. socializacijskih vplivov, ki jim je posameznik izpostavljen v različnih socializacijskih okoljih (družina, vzgojno-izobraževalne ustanove, sredstva javnega obveščanja, knjige, formalne in neformalne skupine).

Slika 2: Dejavniki uravnoteženega razvoja

Konfliktnost med različnimi vlogami posameznikov v odnosu do okolja (Barbič, 1991:26, 27) je mogoče reševati okolju naklonjeno le v okviru ekološkega vrednotnega sistema posameznika, določenih družbenih skupin in konkretnih lokalnih skupnosti. Zato so poleg ustrezne zakonske ureditve socializacijski programi tisti, s katerimi se oblikuje ustrezen sistem vrednot na vseh stopnjah človekovega razvoja. Ekološko osveščeni prebivalci/državljeni sami ravnajo odgovorno do okolja, hkrati pa oblikujejo mrežo neformalnega medsebojnega nadzora in s procesi/mehanizmi skupinske dinamike sankcionirajo protiekološko ravnanje posameznikov in/ali družbenih skupin, v katere so vključeni.

Priznati moramo, da smo v Sloveniji pri oblikovanju teorije uravnoveženega razvoja in pri ustreznem praktičnem ravnanju šele na začetku. Obstajajo teoretična razmišljanja posameznikov, ki nakazujejo potrebne in možne okolju naklonjene razvojne usmeritve. Različne ekološke skupine, društva, gibanja in stranke si prizadevajo obvarovati okolje pred nadaljnjo degradacijo in/ali sanirati obstoječe stanje. Nimamo pa še ustrezne zakonodaje niti ne ustreznih empiričnih raziskav, ki bi bile strokovna podlaga v varovanje okolja usmerjene razvojne politike.

Dejstvo, da smo se opredelili za varovanje okolja ter naravne in kulturne dediščine in da se pripravljamo ustrezna zakonodaja, je le prvi korak k oblikovanju strategije uravnoveženega razvoja. Ta poleg splošno opredeljenih ciljev terja predvsem natančne in stopenjske področne strategije in njihovo medsebojno usklajenost. Varovanje okolja in ohranjanje/zagotavljanje ekološkega ravnotežja tako nista le zadeva kmetijstva in kmetijske politike, temveč odgovornost vseh gospodarskih in negospodarskih dejavnosti na podeželju, pri čemer je kmetijstvo z gozdarstvom v večini podeželskih območij v Sloveniji kot tudi v večini drugih evropskih držav s podeželjem najtesneje povezano. Da je usklajevanje kmetijske politike s politikami drugih (ne)gospodarskih dejavnosti na podeželju zapletena in zahtevna naloga, ki se je je treba lotiti z vso odgovornostjo, ponazarja dejstvo, da je celo v eni dejavnosti, kot je npr. kmetijstvo, problem že »uskladitev posameznih finančnih intervencij in uskladitev finančnih intervencij z drugimi ukrepi kmetijsko-ekonomske politike pri uresničevanju ciljev kmetijske politike« (Bojnc, 1992:360).

Politika uravnoveženega razvoja terja torej na eni strani usklajevanje znotraj posameznih področij, na drugi strani pa medsektorsko usklajevanje. Pri slednjem gre za to, da je npr. socialna kmetijska politika del splošne socialne politike (Bojnc, 1992:360) ali kulturna politika na podeželju del splošne kulturne politike, pri čemer je treba upoštevati posebnosti podeželja in potrebe podeželskega prebivalstva.

Na koncu – morda bi bilo to treba storiti že na začetku tega spisa, naj še opozorim, da je uresničevanje okolju naklonjene politike drago. Kot navaja *The Economist* (8. avgust 1992:11) »nič – niti čistoča ni zastoj; in, kot se zdi, se bo cena okolju naklonjenih politik do konca stoletja močno povečala. Da bi zeleno navdušenje, ki se je oblikovalo v zadnjih štirih letih, v javni politiki preživelo, se morajo navdušenci naučiti jezika prioritete, stroškov in koristi.«

LITERATURA

- *A Strategy for Rural Europe*. European Council for the Village and Small Town, June 1991, 9 str.
- Barbič, Ana. *Kmetov vsakdan*. Ljubljana, CZ, 1990, 349 s.
- Barbič, Ana. K »novemu« pojmovanju ruralnosti. Barbič, A. (ur.) *Prihodnost slovenskega podeželja*. Novo mesto, Dolenjska založba, 1991, 15-30
- Barbič, Ana. Rural Development in the Time of Reconstructing the One-Party Political System and Centrally Planned Economies. *Keynote Speech. ESR5 5th Summer School*. June 13-18, 1992, Trondheim, Norway, 21 strani
- Berlan-Darque, M. and Philippe Collomb. Rural Population – Rural Vitality. *Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1991, 4, 252-261
- Bojnc, Štefan. Aktualna vprašanja kmetijske politike. *Sodobno kmetijstvo*. Ljubljana, 9, 1992, 357-361
- Bricelj, Mitja. Bodo trenutek resnice in konvencije le osvestili ljudi? *Delo*, Ljubljana, 1. 7. 1992
- Busch, L.: A. Bonanno; W. B. Lacy. Science, Technology and the Restructuring of Agriculture. *Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1989, 2, 118-130

- Daniels, Thomas L. The Goals and Values of Local Economic Development Strategies in Rural America. *Agriculture and Human Values*. Summer, 1991, 3, 3-9
- Environmentalism Runs Riots. *The Economist*. August 8, 1992, 11-12
- Gabrijelčič, Peter. Urejanje in oblikovanje podeželskega prostora. Barbič, A. (ur.) *Prihodnost slovenskega podeželja*. Novo mesto, Dolenjska založba, 1991. 63-75
- Gasson, Ruth. The Impact of Rural Policies on Family Farming. Almäs, R. & N. With (eds). *Rural Future in an International World*. Trondheim. Centre for Rural Research, 1991, 1-20
- Kayser, Bernard. Country Planning, Development Policies and the Future of Rural Areas. *Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1991, 4, 262-268
- Kirn, Andrej. Vzpon in kriza ideje napredka. *Teorija in praksa*. Ljubljana, 1991, 12, 1401-1420
- Kirn, Andrej. Evolucija, napredek, merila napredka. *Teorija in praksa*. Ljubljana, 1992, 5/6, 508-511
- Lewis, G. J.; P. McDermott and K. B. Sherwood. The Counter-Urbanization Process: Demographic Restructuring and Policy Response in Rural England. *Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1991, 4, 309-320
- Managing the Rural Renaissance. *OECD Observer*, July 1986, 9-12
- Marušič, I. *Zapis o trajni zadržnosti razvoja v kmetijstvu (na podeželju)*. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Agronomija, 1992, tipkopis, 2 strani
- Meyer, Peter B. and Michael Burayidi. Is Value Conflict Inherent in Rural Economic Development? An Exploratory Examination of Unrecognized Choices. *Agriculture and Human values*. Summer, 1991, 3, 10-18
- Nilsen, Richard. Sustainable Agriculture Replacing the Chemical Era. *Whole Earth Review*. Summer, 1990, 34-58
- *OECD: Partnership for Rural Development*. Paris, 1990, 155 s.
- Oliviera-Roca, Maria. Demografski resursi regija Hrvatske: prijedlog konceptualno-metodološkog okvira istraživanja. Seferagić Dušica (ur.) *Društvene promjene u prostoru*. Zagreb, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1991, 43-69
- Prosen, Anton. Planiranje podeželskega prostora. Barbič, A. (ur.) *Prihodnost slovenskega podeželja*. Novo mesto, Dolenjska založba, 1991, 47-61
- Serow, William J. Recent Trends and Future Prospects for Urban-Rural Migration in Europe. *Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1991, 4, 269-280
- Solecki, William D. Rural Places and the Circumstances of Acute Chemical Disasters. *Journal of Rural Studies*. 1992, 1, 1-13
- Švagelj, Tomaž. Vsak družbeni problem se preslika v prostor. *Delo*. Ljubljana 3. junij 1992, str. 13
- Trpin, Gorazd. Oblikovanje upravnih sistemov na lokalni ravni. *Teorija in praksa*. Ljubljana 1989, 8/9, 936-247
- Volker, Koes. Adapted Farming Systems for a Rural Landscape. *Sociologia Ruralis*. Van Gorcum, 1992, 1, 146-162